

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Att förstå sitt kulturarv är att förstå sig själv och andra

Om världens immateriella kulturarv och
dess plats i skolslöjden

Louise Lundqvist &
Jannike Wilhemsson Teike
Ämneslärarprogrammet Slöjd

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: L9SL2G
Nivå: Grundnivå
Termin/år: VT/2023
Handledare: Emma Gyllerfelt
Examinator: Joakim Andersson
Kod: VT23-6700-007-L9SL2G

Nyckelord: Kultur, immateriellt kulturarv, slöjdundervisning, slöjd, traditioner

Abstract

I svenska skolans värdegrund nämns begreppet kulturarv som en del i att skapa en trygg identitet och som något viktigt för att förstå och leva sig in i andras villkor. Dessutom har Sverige genom kulturmiljölagen och internationella överenskommelser åtagit sig att värna om det gemensamma immateriella kulturarvet. Skolslöjden är en plattform där detta har en naturlig plats, där man kan jobba både praktiskt och teoretiskt för ett bevarande och ett levandegörande av världens gemensamma kulturarv.

Denna forskningsöversikt har som syfte att undersöka begreppen kultur, traditioner och kulturarv, och hur dessa begrepp behandlas och används dels inom skolslöjden, men även i samhället i stort relaterat till slöjd. I slöjdens kursplan har traditionella hantverkstekniker, som är en del av det immateriella kulturarvet, alltid haft en plats, men på senare år har begreppen kultur, traditioner och kulturarv tonats ner. Detta trots vikten av kulturarv som påpekas på en samhällelig nivå.

Resultatet i denna forskningsöversikt visar att det finns en nedåtgående utveckling inom slöjduitbildning i relation till kulturarv internationellt och att slöjd får mindre utrymme i skolundervisningen. Olika aktörer tar sig an och förhåller sig till kulturarv på olika sätt, och det pratas om att "vara i" eller att "ha" ett kulturarv, definitioner som har betydelse för vår upplevelse av kulturarv. Urvalsprocessen av våra gemensamma kulturarv behöver problematiseras, då *vem*, *hur* och *varför* dessa väljs ut både är en social, kulturell och politisk fråga. Det är också viktigt att kunna se handlingsburen kunskap i sig som ett kulturarv, och kulturarv som ett levande bruk och inte bara som specifika föremål och ting som statistiskt bevarats i sin dåtid.

Resultatet visar att forskningen är enig om vikten av kultur och kulturarv för människors välbefinnande och som del i att förstå vår egen och andras identitet. Men denna förståelse är inte en självklarhet utan behöver undervisas om och tränas i, och det är av särskild vikt för barn och unga.

Materialet i denna forskningsöversikt består av avhandlingar, artiklar och annan litteratur som har inhämtats genom litteratursökningar i olika databaser och genom kedjesökningar. Dessutom innehåller översikten styrdokument från skolan och andra material från myndighetsrapporter och internationella överenskommelser.

Slutsatser som kan dras av resultatet i forskningsöversikten är att den vikt som ges begreppen kultur, tradition och kulturarv i samhället, forskning och statliga dokument inte återspeglas i vikten det får i skolslöjden. Detta trots att skolslöjden kan ses som ett ypperligt forum att utbilda om kultur, traditioner och kulturarv, särskilt i en mångkulturell kontext.

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
1.1	Centrala begrepp	4
1.1.1	Kultur	4
1.1.2	Tradition.....	4
1.1.3	Kulturarv	4
1.1.4	Slöjdpraktiker.....	4
2	Bakgrund	5
2.1	Unesco och Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet	5
2.2	Kulturmiljölagen.....	6
2.3	Kursplaner i slöjd och anknytningen till att utbilda inom kultur, tradition och kulturarv	1
2.3.1	Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor 1878 och 1889	1
2.3.2	Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919 och 1955.....	1
2.3.3	Läroplan för grundskolan 1962, 1969, 1980, 1994 samt kursplan 2000.....	2
2.3.4	Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 och 2022	5
2.3.5	Sammanfattning angående kursplanernas förändring över tid i relation till begreppen kultur, tradition och kulturarv	6
3	Syfte	7
4	Metod.....	8
4.1	Urval och avgränsningar	8
5	Resultat.....	9
5.1	Att undervisa om kultur, tradition och immateriellt kulturarv inom olika slöjdpraktiker	9
5.1.1	Myndighetsuppdrag inom hemslöjdsfrågor	9
5.1.2	Slöjdcirkus	11
5.1.3	Oro över nedåtgående utveckling inom utbildning i slöjd och kulturarv internationellt	12
5.1.4	Olika förståelse av kulturarv	13
5.1.5	Handlingsburen kunskap som kulturarv	14
5.1.6	Prioriteringar i bevarandediskussioner.....	14
5.1.7	Kulturarv som begrepp och process.....	16
5.2	Betydelsen av kultur för människan	17
5.2.1	Hantverksutövande och kulturell identitet	17
5.3	Betydelsen av undervisning i och om kultur	18

5.4	Sammanfattning	19
6	Diskussion	20
6.1	Metoddiskussion	20
6.2	Resultatdiskussion	21
6.2.1	Tillgång och delaktighet	21
6.2.2	Att vara i ett levande kulturarv	22
6.2.3	Att förstå sig själv och andra genom kultur	23
6.3	Vidare forskning	24
7	Referenslista.....	25

1 Inledning

Kultur är ju vilka vi är. Det är vår identitet, det är frågor som handlar om vad vi får till oss när vi är barn, det handlar om sånger, det handlar om föremålen vi har runt omkring oss, det handlar om våra kläder, det är vi på något sätt. Och därför är ju kulturarvet någonting som finns med oss hela tiden. Det är ju inte bara statyerna som står på slottet, utan kulturarv är ju mycket mer än så. (Anna-Karin Johansson, Generalsekreterare Svenska Unescorådet, i Arfvidsson, 2023)

I Sverige har vi sedan slutet av 1800-talet ett ämne i skolan dedikerat till stor del till att förmedla olika hantverkstraditioner och att ta del av världens kultur: slöjden. Från början ett ämne som främst lärde ut praktiska hantverkstekniker, nödvändiga för vardags- och yrkesliv, till ett ämne som idag använder slöjdandet som medel för att lära ut flertalet olika förmågor. I slöjdamnet får eleverna öva sig i bland annat idéutveckling och hantverkstekniker, men det är även här eleverna får möta, och får lärdom om, kultur, traditioner och kulturarv. I "Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet" (2022) står följande:

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som verkar där. (s. 5)

Kulturarv sträcker sig långt förbi lands- och nationsgränser och skolans uppdrag är som vi ser i läroplanen (Lgr22, 2022) att medvetandegöra eleverna såväl om det egna kulturarvet, som om det gemensamma. Sverige har åtagit sig att implementera Unescos Konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet (Sveriges Internationella Överenskommelser, SÖ 2012:31), vilken strävar efter trygghet och bevarandeåtgärder för seder och traditioner som levandegörs mellan generationer. Bland de seder och traditioner som konventionen tar upp återfinns bland annat traditionella hantverkstekniker och dess utövande som en del i det mellanmänniska varandet.

Begrepp som kultur, tradition och kulturarv är mångfacetterade, komplexa och ibland även svåra att definiera, men centrala för människan som kulturell varelse. Slöjden i skolan är en självklar arena för elever att möta dessa begrepp både intellektuellt och handgripligen. Det är för skolan och för oss pedagoger en skyldighet och ett ansvar, men framförallt en möjlighet att arbeta med de här frågorna och begreppen. Som lärare får vi guida eleverna i att utveckla förmåga till förståelse och respekt både för sig själv och omvärlden.

Som blivande slöjdlärare är vi intresserade av vad forskning säger om begreppen kultur, tradition och kulturarv, om deras betydelse och hur de behandlas både i skolslöjden men också i samhället i stort relaterat till slöjd.

1.1 Centrala begrepp

Följande begrepp används kontinuerligt i uppsatsen och är därför viktiga att klargöra. Nedanstående är hur vi har valt att tolka och använda dessa begrepp i vår forskningsöversikt, och utesluter inte att de kan tolkas på andra sätt i andra sammanhang och kontexter.

1.1.1 Kultur

Enligt Svenska Akademiens ordbok (2021) definieras kultur som “sammanfattningen av allt som skapas av människor för att ge (högre) andliga upplevelser särsk. om konst, litteratur, musik och dylikt men äv. om vetenskap; i allmänhet el. under viss tid, inom visst område etc.”

1.1.2 Tradition

Traditioner kan definieras som tolkningar av det förflutna, en tro eller uppfattning om något som överförts från generation till generation. Det blir ofta till en fast etablerad sedvänja för en grupp människor, alltså händelser som återkommer oftast i stort sett oförändrade. Därför är en tradition eller något traditionellt inte en objektiv egenskap hos ett fenomen utan ligger i meningen vi tillskriver sagda fenomen. Mening ges i nutiden genom att vi refererar till det förflutna, vilket gör att begreppet tradition ofta säger mer om samtiden än om det förflutna (Institutet för språk och folkminne, u.å. b).

1.1.3 Kulturarv

Kulturarv kan delas in i två olika delar: materiellt kulturarv och immateriellt kulturarv. Materiellt kulturarv avser lämningar i form av föremål, konstruktioner och fysiska monument (Riksantikvarieämbetet, u.å.). Immateriellt kulturarv definieras som “traditioner, seder och bruk, som har överförts mellan generationer. Till exempel olika former av hantverk, ritualer, musik och berättelser. Immateriellt kulturarv är bortom nationsgränser, ständigt levande och i förändring” (Svenska Unescorådet, u.å.).

1.1.4 Slöjdpraktiker

Slöjdpraktiker är ett brett koncept som innefattar slöjdande i olika kontexter (Frohagen, 2016). Det handlar alltså inte bara om det som äger rum i slöjdundervisningen i skolan, utan till exempel också under olika myndigheter och organisationer.

Regeringsuppdrag och kulturpolitiska mål sätter tonen för hur slöjd som kunskapsform behandlas och vilka strävansmål myndigheter och kulturaktörer har att förhålla sig till. Vikten av kultur för människan som social varelse har studerats och det finns olika sätt att undervisa om kultur, både praktiskt och teoretiskt.

2 Bakgrund

I följande kapitel presenteras Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet följt av en redogörelse av Sveriges kulturmiljölag. Därefter presenteras en genomgång av kursplanerna i slöjd för grundskolan, från den första år 1878 till den senaste från år 2022, och en jämförelse görs av hur de har förändrats med fokus på kultur, tradition och kulturarv.

2.1 Unesco och Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet

Unesco är Förenta nationernas fackorgan för utbildning, vetenskap och kultur och strävar efter fred och säkerhet genom internationella samarbeten och konventioner (Svenska FN-förbundet, u.å.). Generalförsamlingen tar fram konventioner för medlemsstaterna att skriva på och sedermera ratificera, vilket betyder att medlemsstaten anpassar sin lagstiftning efter konventionens riktlinjer. Unesco står bakom Världsarvskonventionen, som kanske är mest känd för sin världsarvslista över skyddade monument och platser världen över (Unesco, 1972). Unesco står även bakom Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet (Unesco, 2003) som ämnar att skydda kulturarv som utgörs av traditioner, seder och bruk, sådant som överförs mellan människor, och generationer, och som inte efterlämnar fasta monument. Sverige är medlem i Unesco sedan 1950 (Svenska Unescorådet, 1999) och ratificerade Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet 2011 (SÖ 2012:31).

Institutet för språk och folkminnen, Isof, är den myndighet som på uppdrag av regeringen ansvarar för att arbeta med Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet samt deltar i Unescos kommitté för densamma (Isof, u.å. b). Enligt konventionens bestämmelser ska Sverige som medlemsstat upprätthålla en nationell förteckning över landets immateriella kulturarv, vilket Isof ansvarar för. I arbetet ansvarar även Isof för att leda och samordna Sveriges arbete med konventionen. I samarbetet ingår bland annat Riksantikvarieämbetet, Nordiska Museet och Sametinget samt flertalet andra statliga och icke-statliga organisationer.

Den nationella förteckningen över Sveriges immateriella kulturarv syftar till att synliggöra och öka kunskapen om landets immateriella kulturarv och levande traditioner (Isof, u.å. b). Från den nationella förteckningen finns sedan möjlighet för Isof att nominera till konventionens internationella listor. På den nationella förteckningen över Sveriges immateriella kulturarv återfinns bland annat allemansrätten och fikakulturen, men även flertalet slöjdtraditioner som stickning, tvåändsstickning, vadmalstillverkning, vadstenaknyppning och trasmattor (Levande traditioner, u.å.).

Förutom att arbeta med rent bevarandearbete menar Unesco att tryggheten av det immateriella kulturarvet även kan verka fredsbevarande och för hållbar utveckling i sociala och kulturella frågor. I konventionen går att läsa att "det immateriella kulturarvet är av stor betydelse för kulturell mångfald och en garanti för hållbar utveckling" (SÖ 2012:31, s. 2). Generalkonferensen fastslår även att den:

erkänner att den pågående globaliseringen och de sociala förändringarna, tillsammans med de nya förutsättningar som skapas för dialog mellan lokalsamhällen, inbegripet intolerans, även allvarligt hotar att försämra, skingra och förstöra det immateriella kulturarvet, särskilt till följd av en brist på resurser för att trygga detta arv (SÖ 2012:31, s.2)

Vidare fastslår Generalkonferensen att den “anser att det finns ett behov av att bygga upp ett bättre medvetande, särskilt bland de yngre generationerna, om betydelsen av det immateriella kulturarvet och dess tryggnad” (SÖ 2012:31, s.3). Generalkonferensen avslutar den inledande konventionstexten med att “det immateriella kulturarvet har en ovärderlig roll när det gäller att föra människor närmare varandra och främja utbyte och förståelse mellan dem” (SÖ 2012:31, s.3).

Generalkonferensen och konventionsstaterna fastslår på så sätt att bevarandet av det immateriella kulturarvet kan användas i fredsbevarande syften och verka för en hållbar utveckling i sociala och kulturella frågor. Bevarandearbete och tillämpning av immateriella kulturarv har inte bara ett rent kulturhistoriskt värde, utan kan också verka för ökad förståelse och gemenskap mellan nationer, folk och generationer (SÖ 2012:31).

Ett exempel på hur konventionen kan användas är ett fredsbyggande projekt i Colombia som beviljades bistånd från generalkonferensen 2018 (Unesco, u.å. b). Inom projektet förklaras hur det immateriella kulturarvet, efter 60 års väpnad konflikt mellan regeringsstyrkor och gerillaorganisationen FARC, används för försoning och återetablering i civilsamhället för före detta kombattanter. Projektets mål, förutom återetablering, är att bidra till att återuppliva det sociala skydds nätet, samtidigt som levande kulturarv och traditioner används som verktyg för dialog och försoning i området påverkat av den väpnade konflikten (Unesco, u.å. a). För att nå målet har en innovativ metodik designats och sammanfogats i tre komponenter: en förstärkning av lokala krafter för att förvalta det immateriella kulturarvet; en inventering av det immateriella kulturarvet via lokalsamhället för att säkerställa genomförande av bevarandeåtgärder; och en kollektiv rekonstruktion av områdets “historical memory” (Unesco, u.å. a). Metodiken, som tar kraft ur lokalsamhället, är ämnat att tillgodose ett utrymme för reflektion för före detta kombattanter och invånarna i regionen: över deras gemensamma levande kulturarv, deras kollektiva minne och de kulturella aspekterna över deras område. Genom ömsesidigt erkännande som medlemmar av samma samhälle och kultur, med gemensamma kulturella värderingar, förväntas metoden nå fram till symbolisk reparation och försoning inom lokalsamhället i området (Unesco, u.å. a).

2.2 Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) är den lag genom vilken samhället anger de grundläggande bestämmelser som avser skydda viktiga delar av kulturarvet. Lagen inleds med följande paragraf: “Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla” (SFS 1988:950, 1§) vilken fastställer att det är allas vårt ansvar att skydda vår gemensamma kulturmiljö. Värt att notera är att begreppet **immateriellt kulturarv** inte definieras i Kulturmiljölagen, men i Unescos konvention fastställs att Generalkonferensen och medlemsstaterna anser att “det finns ett starkt ömsesidigt beroende mellan det immateriella

kulturarvet och det materiella kultur- och naturarvet” (Unesco, 2003, s.2), samt att “det immateriella kulturarvet är av stor betydelse för kulturell mångfald” (Unesco, 2003, s.2). Medandra ord, i Kulturmiljölagen definieras en mer konkret kulturmiljö, men det finns ett starkt ömsesidigt beroende mellan det materiella och immateriella kulturarvet, och Sverige som ratificerat konventionen har förbundit sig till att anpassa lagstiftningen därefter och arbeta med tryggande- och bevarandeåtgärder.

2.3 Kursplaner i slöjd och anknytningen till att utbilda inom kultur, tradition och kulturarv

Nedan presenteras kursplanerna i slöjd för grundskolan, från år 1878 till år 2022, och en jämförelse görs av hur de har förändrats med fokus på kultur, tradition och kulturarv.

2.3.1 Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor 1878 och 1889

Slöjd har varit en del av svenska skolans läroplaner ända sedan den allra första, då kallad Normalplan, från år 1878 (Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, 1878). Från början handlade slöjden om att lära eleverna om olika brukshantverk och verktyg som var viktiga för deras vardag, inom både trä, metall och textil (Normalplan 1878, Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor 1889). Från år 1900 påpekas även att slöjden skulle kunna vara inriktad mot (främst pojkars) framtida yrke, men annars att de främst skuldetillverka föremål “hvilka äro för allmogens behöfliga och användbara” (Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, 1900, s. 50). De tre ovan nämnda kursplanerna är inte särskilt utförliga, i jämförelse med nutida kursplaner, men det är inte heller kursplanerna i andra ämnen från de här åren.

2.3.2 Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919 och 1955

Till skillnad från de tidigare kursplanerna är 1919 års Läroplan (Undervisningsplan för rikets folkskolor, 1919) mer utförlig. Även här framkommer konkreta tekniker och verktyg, men också färdigheter som eleverna kan träna på genom sitt slöjdande (UPL 1919, 1919). Eleverna skulle tillverka föremål som var praktiskt brukbara i hemmet eller kunna användas i lek ellersom prydnad, och de skulle vara “...lämpade efter ortens förhållanden” (UPL 1919, 1919, s 140). I kursplanen framhävs också att former från den svenska hemslöjden bör komma till användning, i den mån som det lämpligt kan ske. I textilslöjden bör prydnadssöm behandlas, och då helst någon som är kännetecknande för bygden eller landskapet (UPL 1919, 1919).

I kursplanen för 1955 (Undervisningsplan för rikets folkskolor, 1955) fortsätter hantverkstekniker att vara en viktig del, då även materialkunskap, och känsla för färg, formoch kvalitet ska utvecklas, samt respekt för handens arbete. I kursplanen påpekas också att slöjdundervisning bör få olika karaktär i olika bygder och att den ska anpassas till ortens arbetsliv, bland annat genom att behandla den hemslöjd som förekommer lokalt (U-55, 1955, s. 143). Om hemslöjdens vikt i skolslöjden skrivs även att:

Det kan vara lämpligt, att skolan för olika ändamål anskaffar goda alster av svensk hemslöjd och brukskonst i syfte att utveckla elevernas sinne för svensk formkultur. Läraren bör i lämpliga sammanhang erinra om svenska insatser på hemslöjdens och nyttokonstens område. I samband med undervisningen bör besök göras på museer och utställningar. (U-55, 1955, s. 143)

I textilslöjden framhävs även prydnadssömmen som ett tillfälle att ta vara på ortens textiltraditioner, såväl som i vävning. Förslag ges om att efterbilda äldre textiltföremål genom att antingen försöka arbeta om dem eller endast använda dem som inspirationskälla. Förutom dessa tekniker betonas också knyppling som en teknik som "...bör ingå i skolarbetet främst i de trakter, där knyppling sedan gammalt förekommit" (U-55, 1955, s. 145).

2.3.3 Läroplan för grundskolan 1962, 1969, 1980, 1994 samt kursplan 2000

I kursplanen från 1962 (Läroplan för grundskolan, 1962) lyfts, utöver olika hantverkstekniker som innan, även estetisk fostran, fantasi, vikten av arbetsglädje och finmotorik. Eleverna ska dessutom utveckla sina manuella anlag och färdigheter till självständighet i arbetet.

Slöjdundervisningen bör dessutom lära eleverna att "... uppskatta och vårda goda traditioner samt öppna deras sinne för en tidsenlig hemkultur och en personligt präglad tillvaro" (Lgr62, 1962, s. 320). I framförallt textilslöjden påpekades fortfarande att slöjdande för hemmets behov är viktigt. Som del av textilhistoria tas orientering om textiliernas historia upp, och då bland annat "... om hemslöjd, och klädedräkt i vårt land under olika tider" (Lgr62, 1962, s. 320). Det påpekas att undervisningen om textilhistoria huvudsakligen bör inrikta sig på svenska förhållanden och särskilt på hemslöjdens och klädedräktens utveckling och betydelse, men även något kort om den textilhistoriska utvecklingen i stort (Lgr62, 1962, s. 327). Det framhävs också att:

Det kan vara lämpligt, att skolan för olika ändamål anskaffar goda alster av svensk hemslöjd och brukskonst i syfte att utveckla elevernas sinne för god svensk form. Försök bör göras att från museer erhålla lämpliga alster att placera i skolans utställningsutrymmen under viss tid. I samband med undervisningen bör besök göras på museer och utställningar. (Lgr 62, 1962, s. 330–331)

Dessutom nämns klädkultur och specifika konstsömnadsarter från olika delar av landet, vilka kan utnyttjas i undervisningen och på så sätt medverka till att föra traditioner vidare inom detta område (Lgr 62, 1962, s. 326–327). I träslöjden bör något om bygdens hemslöjd behandlas "...dess betydelse och utveckling, möbelstilar genom tiderna och modern ändamålsenlig heminredning" (Lgr62, 1962 s. 334).

1969 års kursplan (Läroplan för grundskolan. 1. Allmän del, 1969) framhäver att slöjden främjar elevernas allsidiga utveckling och självständighet bland annat när det gäller att genomföra manuellt arbete, estetisk-praktiska anlag och uttrycksmöjligheter, och påpekar att slöjden har en viktig funktion i att bidra till elevernas utveckling när det gäller manuella,

intellektuella och emotionella områden. Slöjden ska också “Söka vidga deras känsla för en personligt präglad hemkultur och för utvecklingen av våra stil- och formtraditioner i bruksting och konsthantverk” (Lgr69, 1969 s. 156). Genom slöjden “kan eleven också tillägna sig fördjupade kunskaper och en riktigare bild av det skapande arbetets krav och förutsättningar, vilket är av betydelse för utvecklingen av elevernas attityder till sådant arbete” (Lgr69, 1969, s.157). Även här betonas vikten av studiebesök som ett komplement till undervisningen, på till exempel museer och utställningar, i offentliga byggnader, hos hantverkare eller i affärer och industrier (Lgr 69, 1969, s. 159).

Lgr 69 (1969) kommer även med supplementtexter till varje ämne, för tydligare förklaringar och exempel (Läroplan för grundskolan. 2. Supplement: Kompletterande anvisningar och kommentarer. Slöjd, 1969). I supplementtexten (Lgr69, supplementtext slöjd, 1969) lyfts återigen knyppling som elever som är intresserade kan testa på. Det är en teknik som då bör anknyta till de lokala typer som finns, och det påpekas att information om material och mönster kan erhållas till exempel från hemslöjden (Lgr 69, supplementtext slöjd, 1969, s. 6). När det gäller momentet textilhistoria understryks återigen värdet av samarbeten med museer och hemslöjdsföreningar, och undervisningen bör uppmärksamma den stilhistoriska utvecklingens inverkan på klädedräkt och brukstextilier och om utvecklingen på textilmaterialens område (Lgr69, supplementtext slöjd, 1969, s. 7). Kursplanen riktar också uppmärksamhet mot slöjdens möjligheter inom fritidsverksamhet, och betonar att det är önskvärt att eleverna får med sig sådana kunskaper som kan ge dem glädje i utförandet av fritidsaktiviteter (Lgr69, supplementtext slöjd, 1969, s. 10). Kursplanen lyfter också vikten av bra inspirationsmaterial, och det påpekas att slöjdsalarna bör utrustas med bra facklitteratur eller annan media såsom filmer eller bildserier, men också samtal och läroböcker som inspirationskälla.

Läroplanen för 1980 har i sin allmänna del en paragraf för skolan och kulturlivet (Läroplan för grundskolan. Inledning: Mål och riktlinjer, 1980), som påpekar att skolan kan göra många viktiga insatser på det kulturella området, att skolans ansvar för att förverkliga de kulturpolitiska uppgifterna vilar på alla ämnen, men speciellt på de ämnen som har till uppgift att utveckla elevernas uttrycks- och kommunikationsförmåga, där slöjden är en del. Eleverna ska också genom utbildningen komma i kontakt med olika kulturyttringar, och skolan ses ha en roll som kulturcentrum. Att samarbeta på olika sätt inom temat för kultur ses som ett sätt att kunna medverka till att bearbeta olika problem, såsom mobbning, eller frågor kring alkohol och narkotika i skolan (Lgr80 inledning, 1980, s. 26–27). Kursplanen i slöjd från 1980 (Läroplan för grundskolan. Allmän del: Mål och riktlinjer, kursplaner, timplaner, 1980) påpekar varför slöjden ingår i grundskolans undervisning: “eleverna skall förstå det mänskliga och ekonomiska värdet i att kunna bearbeta och vårda material, eleverna skall utveckla sin skapande förmåga genom praktiskt arbete och få handlingsberedskap i sitt vardags- och arbetsliv, eleverna skall få lära sig använda olika material och olika arbetsmetoder” (Lgr80, 1980, s. 129). Vidare poängteras att eleverna genom slöjden ska få kännedom om kulturarvet inom slöjdens område. I samarbete med samhällsorienterande ämnen ska olika tider studeras och uppmuntra eleverna att återge och nyskapa gamla ting.

Samarbetet med andra ämnen handlar också om att studera olika levnadsförhållanden och kulturer från förr när det gäller både kläder, ting och miljö.

Eleverna ska också på mellanstadiet “skaffa sig kunskaper om vad bruks- och prydnadsföremål har för betydelse för människans olika livsvillkor och kulturer [och] studera hantverkets utveckling och betydelse för människan” (Lgr80, 1980, s. 131), och på högstadiet “undersöka vad hemslöjden och annan kulturtradition betytt och betyder för miljön både när det gäller bruksföremål och inredning och tillvarata kunskaper i arbete med bruksföremål och inredning [och] studera slöjdens kulturarv och hur detta kan inspirera till nytt skapande” (Lgr80, 1980, s. 131).

Formuleringen om allsidig utveckling följer med även i kursplanen för 1994 (Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Kursplaner för grundskolan, 1994). Eleverna ska öva på skapande och på sin manuella och kommunikativa förmåga, och slöjden verkar för att främja självständighet, ansvar och förmågan att lösa problem. Slöjden ska dessutom “...ge eleverna kännedom om slöjdtraditioner ur ett nationellt, nordiskt och internationellt perspektiv samt ge respekt och förståelse för andra kulturer” (Lpo94, 1994, s.44). Vidare ska slöjden verka för att skapa medvetenhet om traditioners betydelse i olika kulturer, och hur de kan inspirera till nyskapande, men också medvetenhet om kvinnors och mäns slöjdtraditioner och den vardagshistoria detta kan förmedla, vilket leder till kännedom om både mäns och kvinnors levnadsvillkor. Genom undervisning i slöjd ska eleverna få förutsättningar att självständigt klara både traditionellt kvinnliga som manliga uppgifter i vardagslivet. Dessutom ska undervisningen skapa förståelse och intresse för hantverksyrken (Lpo94, 1994, s. 44). Vidare understryks att eleverna ska bli medvetna om “slöjdtraditioners betydelse som kulturarv och som inspiration och påverkan både nationellt, nordiskt och internationellt” (Lpo94, 1994, s. 44) och det poängteras att:

I slöjden förmedlas delar av vårt kulturarv. En naturlig utgångspunkt för detta är de lokala traditionerna. Genom att slöjden ges en historisk och internationell dimension ökar elevernas förståelse för det som uppfattas som svensk kultur men också deras förståelse för andra kulturer och den betydelse slöjdtraditioner har i dessa. (Lpo94, 1994, s.45)

När det kommer till värdering betonas att “Eleven redovisar hur inspiration, idéer, formgivning och olika ställningstaganden har påverkat arbetsresultatet och hur trender, mode och skilda kulturmönster har inverkat på utformningen” (Lpo94, 1994, s. 45). I målen för slöjdundervisningen i grundskolan lyfts att eleverna ska “förstå hur inspiration, idéer och valpåverkas av olika kulturmönster” (Lpo94, 1994, s. 46).

I *Grundskolan: kursplaner och betygskriterier 2000* (Kpl2000, 2000) betonas, förutom den allsidiga utvecklingen, att slöjden ska bidra till att “...stärka elevens tilltro till den egna förmågan och utveckla kunskaper som ger en beredskap för att klara uppgifter i det dagliga livet” (Kpl2000, 2000, s. 91). Ämnet ska även skapa medvetenhet om olika kulturers hantverkstraditioner, och ge insikter i vardagshistoria och jämställdhetsfrågor, genom kännedom om slöjdtraditioner både förr och nu (Kpl2000, 2000, s. 91). I slöjden är målet också att eleverna:

utvecklar intresse och förståelse för skapande och manuellt arbete genom kännedom om kulturarv och slöjdtraditioner i ett historiskt och kulturellt perspektiv, utvecklar förmågan att tillägna sig och använda nya kunskaper samt att överföra och befästa kunskaper från andra områden och kulturer i sitt skapande arbete, [och] utvecklar förmågan att göra och motivera personliga ställningstaganden kring estetiska, etiska och funktionella värden. (Kpl2000, 2000, s. 92)

Vad som också framhävs är att “Slöjden förmedlar också delar av kulturarvet. En utgångspunkt för detta kan vara lokala traditioner eller elevers olika kulturella bakgrund. I ämnet kan perspektivet på olika kulturer och förståelsen för olika kulturyttringar vidgas”(Kpl2000, 2000, s. 93).

2.3.4 Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 och 2022

Kursplanen i slöjd från 2011 (Läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem, 2011) lyfter möjligheten att finna konkreta lösningar inom hantverkstradition, och att slöjden innebär en förening av manuellt och intellektuellt arbete som i sin tur stärker elevernas tilltro och förmåga att klara uppgifter i det dagliga livet, vilket är förmågor som är betydelsefulla försåväl individens som samhällets utveckling. Undervisningen i slöjd ska också bidra till en utvecklad medvetenhet om estetiska traditioner och uttryck hos eleverna, såväl som förståelse för slöjd, hantverk och design från olika kulturer och tidsepoker. Eleverna ska vidare ges möjlighet att utveckla sin förmåga att “tolka slöjdföremåls estetiska och kulturella uttryck” (Lgr11, 2011, s. 251). Eleverna ska på lågstadiet bekanta sig med “slöjdföremåls funktion och betydelse som bruks- och prydnadsföremål” (Lgr11, 2011, s. 252) och i mellanstadiet undersöka “olika materials och hantverksteknikers möjligheter” (Lgr11, 2011, s. 253) samt ta del av hantverk och slöjdtraditioner från olika kulturer som inspiration till eget skapande. Eleverna ska också behandla slöjdföremålens estetiska uttryck och “slöjdverksamhetens betydelse för individen och samhället, historiskt och i nutid” (Lgr11, 2011, s. 253). Under högstadiet ska eleverna dessutom mötas av arkitektur, konst och design som inspiration och behandla “slöjd och hantverk i Sverige och andra länder som uttryck för etnisk och kulturell identitet” (Lgr11, 2011, s. 254). Utöver det ska eleverna även behandla “design, konsthantverk, hemslöjd och andra slöjdformer i det offentliga rummet” (Lgr11, 2011, s. 254). I kunskapskraven för årskurs 9 uttrycks att eleverna ska kunna tolka och uttrycka sig om bland annat egna erfarenheter och trender och traditioner i olika kulturer, kopplat till slöjdföremål (Lgr11, 2011).

I den senaste läroplanen (Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, 2022), som började gälla höstterminen 2022, har formuleringarna om kultur och traditioner tonats ner något. Ämnet ämnar fortfarande att söka konkreta lösningar inom hantverkstradition och påvisar de förmågor som både eleven som individ och samhället i stort kan ha nytta av. Eleverna ska ges förutsättningar för att skapa olika estetiska och kulturella uttryck. De ska få möta både äldre tiders hantverksföremål och slöjdtraditioner och nutida design, och lära sig olika hantverkstekniker. I lågstadiet ska eleverna få möta hantverk och slöjdtraditioner från olika kulturer samt prata om olika uttryck hos

slöjdföremål. I mellanstadiet ska “design, mode, konsthantverk och hemslöjd från olika kulturer” (Lgr22, 2022, s. 220) användas som inspiration, och till högstadiet läggs även till att inspirationen kan komma från olika tider.

2.3.5 Sammanfattning angående kursplanernas förändring över tid i relation till begreppen kultur, tradition och kulturarv

Sammanfattningsvis visar genomgången av kursplanerna för slöjdamnet att det sker en förändring i takt med att hantverken blivit mindre livsnödvändiga. Istället för att främst handla om att lära sig specifika vardagshantverk, har bevarandet av traditionella hantverk och hemslöjd fått större plats. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet lyfts traditionella svenska hantverk, ofta med betoning på lokala hantverkstekniker, medan det i senare kursplaner betonas att det även ska finnas ett internationellt och mångkulturellt perspektiv i undervisningen. I början av 2000-talet fick kultur och traditioner mer plats i kursplanen, för att sedan, i senaste kursplanen Lgr22 (2022) tonas ned något. Formuleringen om medvetenhet om estetiska traditioner och uttryck från Lgr11 (2011) saknas i Lgr22 (2022), likaså slöjd och hantverk som uttryck för etnisk och kulturell identitet. Inte heller “Slöjdverksamhetens betydelse för individen och samhället, historiskt och i nutid” (Lgr11, s. 215) finns kvar i Lgr22 (2022).

Betygskriterierna i Lgr22 (2022) innehåller inte heller längre något om att tolka och resonera kring trender och traditioner i olika kulturer, som fanns med i Lgr11 (2011). Med andra ord har kursplanerna för slöjdamnet gått från ett starkt fokus på att lära sig särskilda hantverk, till att fokusera på förmågor som eleverna lär sig genom slöjdandet. När det gäller perspektivet på kultur, traditioner och kulturarv har fokus i kursplanerna gått från en omedvetenhet då slöjdandet framförallt sågs som en nödvändighet, till att synliggöras och värderas högre, fram till den senaste kursplanen där begreppen tonats ner.

3 Syfte

Syftet med denna forskningsöversikt är att studera begreppen kultur, traditioner och kulturarv, och hur dessa begrepp behandlas och används dels inom skolslöjden, men även i samhället i stort relaterat till slöjd. Vi har använt oss av följande frågeställningar:

- Vad säger forskning om begreppen kultur, traditioner och kulturarv, och hur dess relation till skolslöjden och slöjdpraktiker ser ut?
- Vad säger forskning om betydelsen av att utbilda om kultur, traditioner och kulturarv?
- Vad säger forskning om kultur, traditioner och kulturarv och dess relevans i slöjdundervisningen i skolan?

4 Metod

I vår forskningsöversikt har vi använt oss av ett antal olika sökdatabaser. Primärt har vi använt oss av Göteborgs Universitetsbiblioteks Supersök, men även databaserna Educational Resources Information Center (ERIC), LIBRIS och ProQuest Arts & Humanities. För att hitta material som berörde såväl pedagogik som kultur, tradition, kulturarv och hantverk har vi i första hand använt oss av sökorden: *slöjd, sloyd, hantverk, kulturarv, kulturhantverk, hantverkstekniker, kultur, craft, arts and crafts, cultural heritage, critical heritage studies, intangible heritage, undervisning, mångkultur, tradition, identitet*. Genom dessa sökord kunde vi utröna ett fåtal forskare som fokuserar på slöjd, vilka vi sedan studerade närmare och kunde på så vis få tag på mer material utanför våra sökområden men som ändå hade gemensamma nämnare med vårt ämne och syfte.

Vidare har vi granskat referenslistor i tidigare studentuppsatser som behandlat vårt ämne eller snarlika ämneskombinationer, och på så sätt gjort så kallade kedjesökningar. Även studentlitteratur från tidigare slöjdkurser under Ämneslärarprogrammet har varit till hjälp, dels för att tillhandahålla artiklar eller bokkapitel skrivna av forskare, och dels för att vi kunnat titta på kurslitteraturens referenslistor och källhänvisningar. Vi har också hämtat fakta om kulturarv i Unescos konventioner, på Svenska Unescorådets hemsida samt hos Institutet för Språk och folkminnen (Isof), och information om kulturpolitiska mål hos Nämnden för Hemslöjdsfrågor. Slutligen har vi även tagit del av annan media, så som podcasts och videor, som behandlar ämnen aktuella för den här forskningsöversikten.

4.1 Urval och avgränsningar

I vårt sökarbete har vi hittat mycket litteratur inom ämnena kultur och kulturarv. Vi har valt att begränsa oss till litteratur som behandlar dessa ämnen i relation till utbildning, barn och ungas kulturutövande och slöjdpraktiker. Då detta är ett ganska snävt fält har vi valt att inte begränsa urvalet efter årtal, utan använt allt vi hittat av relevans, vilket resulterat i material från 1990-talet till idag. Urvalet har dessutom begränsats till forskning gjord på nordiska språk eller engelska.

5 Resultat

I följande kapitel presenteras resultatet av vår forskningsöversikt, uppdelat under följande underrubriker: *Att undervisa om kultur, tradition och immateriellt kulturarv inom olika slöjdpraktiker; Betydelsen av kultur för människan; Betydelsen av undervisning i och om kultur.*

5.1 Att undervisa om kultur, tradition och immateriellt kulturarv inom olika slöjdpraktiker

Nedan presenteras studier och andra källor som visar på hur både skola, organisationer och myndigheter tar sig an och förhåller sig till kultur, tradition och kulturarv.

5.1.1 Myndighetsuppdrag inom hemslöjdsfrågor

Nämnden för Hemslöjdsfrågor är en statlig myndighet som arbetar på uppdrag av Sveriges riksdag och regering och lyder under Kulturdepartementet. Deras verksamhet grundar sig i riksdagens beslutade kulturpolitiska mål som handlar om att:

främja allas möjligheter till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor; främja kvalitet och konstnärlig förnyelse; främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas; främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan; särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur. (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. e)

De kulturpolitiska målen leder till nämndens vision att verka för en välkomnande och inkluderande slöjd- och hantverkskultur med vikt på värnade av traditioner och kunskap, och välkomnande av nya uttryck, grupper, kulturer och förhållningssätt (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. c).

Hemslöjden är en del av vårt kulturarv, vår historia och därmed en del av vars och ens personliga historia. Det är också en verksamhet som svarar mot den unga människans behov av att leka och vara en skapande individ. Det är ett sätt att ordlöstuppenbara för barn och ungdomar vad ekologi är. Hantverk har alltid varit en föreningslänk mellan människor. (Boström, rikskonsulent i hemslöjd för barn och unga, i Nämndens för hemslöjdsfrågor, 1998, s. 9)

Rikskonsulent i hemslöjd för barn och unga var en tjänst under Nämnden för hemslöjdsfrågor, Kristin Boström innehade tjänsten i över 20 år. Titeln finns inte längre kvar utan har, tillsammans med titeln *Rikskonsulent för hemslöjd*, omvandlats till *Nationell samordnare i hemslöjd*. (H. Wallin (vid Nämnden för hemslöjdsfrågor), personlig kommunikation, 27 mars, 2023).

I Sverige har vi idag ca 60 hemslöjdskonsulenter (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å.a). År 2002 var de totalt 48 stycken, varav 5 deltog i ett gemensamt seminarium för att "diskutera hur hemslöjden kan arbeta med och förhålla sig till internationell slöjd" (Hyltén-

Cavallius, 2007, s. 13) och för att förbereda för hur en rikskonsulent för internationell slöjd skulle kunna arbeta. Detta seminarium ledde sedan fram till en doktorsavhandling, *Traditionens estetik - Spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd* (Hyltén-Cavallius, 2007).

En del av hemslöjdskonsulenterna hade redan när seminariet hölls kontakt med olika internationella föreningar i sina lokalområden angående olika slöjdprojekt. Andra upplevde det som att många ute i landet var rädda för att jobba med dessa frågor, vilket de deltagande hemslöjdskonsulenterna menade kunde vara anledningen till det låga närvaroantalet på seminariet. De som hade jobbat med internationell slöjd redan innan gav exempel på olika utställningar de haft, och sa att det ofta var lätt att fokusera på saker som folkdräkter, då de bär med sig så mycket identitetsskapande (Hyltén-Cavallius, 2007). Sedan 1986 hade det funnits en särskild hemslöjdskonsulent i Stockholms län som bland annat haft som uppgift att "väcka intresse för och sprida kännedom om internationell slöjd inom ramen för Hemslöjdens övriga verksamhet" (Hyltén-Cavallius, 2007, s. 15). Sedan införandet av denna tjänst har också begreppet internationell slöjd urskilts som en kategori vid sidan av den "inhemska"/"svenska hemslöjden" (Hyltén-Cavallius, 2007, s. 15). Nämnden för hemslöjdsfrågor hade sedan 1997 varit ålagd av regeringen att beakta att Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Nämnden fick åläggandet omsatt i ett verksamhetsmål som innebar att den särskilt skulle prioritera insatser för möten mellan olika kulturer vilket syftade till att sprida kunskap om det mångkulturella samhället genom slöjden (Hyltén-Cavallius, 2007). Hyltén ansåg att:

Nämnden för hemslöjdsfrågor är en del av den nationella kulturpolitiken. Därför är detta också en undersökning av hur kultursektorn förhåller sig till kulturell mångfald och till de kulturuttryck, i det här fallet hemslöjd, som produceras av personer med utländsk bakgrund. (Hyltén-Cavallius, 2007, s. 19)

Under 2023 har regeringen även givit Nämnden för hemslöjdsfrågor i uppdrag att "redovisa hur myndigheten har bidragit till det fortsatta genomförandet av Unescos konvention om det immateriella kulturarvet" (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. d). Nämnden ansvarar för noden *Traditionell hantverkskunskap*, som är en av de fem noderna som arbetar med att vidareföra kunskap inom Unescos konvention om immateriellt kulturarv (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. b). Noderna kan ses som expertgrupper inom konventionens olika domäner, där bland annat traditionell hantverkskunskap och muntliga traditioner och uttryck återfinns (Levande traditioner, 2014).

Nämnden för hemslöjdsfrågor ger varje år bidrag till olika slöjdprojekt runt om i landet (u.å. c). 2022 beviljades 64 stycken olika projekt, inriktade på olika typer av slöjdande. Där återfinns projekt inriktade mot barn och unga, exempelvis hantverksfestivaler och workshops, bland annat med inriktning mot att ge barns händer slöjdvana. Det finns även projekt inriktade mot internationella kulturutbyten, till exempel ett samarbetsprojekt mellan svenska och mexikanska ungdomar och en internationell kvinnogrupp som sticker vantar.

Nämnden för hemslöjdsfrågor har också beviljat projekt som belyser hur olika kulturer och traditioner påverkar varandra, exempelvis nord-, central- och

sydamerikanska textila konsthantverk och deras anknytning till andra kulturer och ett projekt som blandar japansk färgteknik med dalska vävtraditioner. Dessutom finns det studier som undersöker specifika traditionella hantverk och dess kunskapsöverföring, exempelvis timring som immateriellt kulturarv, samt ett projekt om växtfärgning (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. c).

5.1.2 Slöjdcirkus

Nämnden för hemslöjdsfrågor var, tillsammans med Svenska hemslöjdsföreningarnas Riksförbund, projektägare till projektet Slöjdcirkus. Detta projekt tilldelades det nationella uppdraget inom området barnkultur med forskning för åren 2004–2006. Projektet följdes och utvärderades av forskare och dåvarande Rikskonsulent i hemslöjd för barn och unga, vilka framställer sina tankar och erfarenheter om projektet i boken *Slöjda för livet* (Björkdahl Ordell & Boström, 2008). I projektet samverkade hemslöjd med cirkus, teater, musik och dans, och skapade ett tvärkulturellt perspektiv för att tillsammans verka för att utveckla de deltagande barnens intresse för slöjd. Filosofin i projektet var att barnens intresse oftast inte väcks av att titta på föremål i montrar på något museum, utan att de behöver ett mer aktivt och utforskande sätt att lära sig på, där de kan pröva sina krafter och uppleva med alla sina sinnen. Med fokus på att glädjas av själva processen, och med barnen i centrum, turnerade Slöjdcirkus runt i Sverige och tog totalt emot ca 13 000 besökare. Konceptet var främst riktat till skolklasser, men även andra besökare. Projektet utgick från hemslöjdens pedagogik, vilket innebär att iaktta och härma. På samma sätt har hemslöjden som del av vårt kulturarv överförts från generation till generation, och de framhåller att själva härmandet i sig borde bli en del av kunskapen om kulturarvet. Projektets filosofi var att den uråldriga och den nya slöjdekunskapen skulle kunna mötas i barnens utforskande arbetssätt (Björkdahl Ordell & Boström, 2008).

En viktig del i Slöjdcirkus var att ha ett mångkulturellt perspektiv, där inspiration hämtas från hela världen. Till exempel hade inspiration till verkstädernas mellanväggar hämtats från mongoliska juntor, tygpåsar från den samiska kulturen med textilt tulpantryck från kakel i moskéer i Istanbul, med mera. Det påstås att “Slöjden är global liksom de storaberättelserna, som har olika uttryck i olika kulturer som vandrar” (Björkdahl Ordell & Boström, 2008, s. 94). På frågan om ifall verksamheten i Slöjdcirkus bidrar till estetiska lärprocesser svarar forskarna:

Utifrån sociokulturell teori sker lärande i samspel och kommunikation. Lärandet är kopplat till situationen, kontexten och den omgivande verkligheten som tolkas i samspel och aktivt utbyte mellan människor och föremål. Föremålen “talar” men deras språk kan endast förstås i ett socialt och kulturellt sammanhang. Föremålen laddas av den stämning som finns i tältet. (Björkdahl Ordell & Boström, 2008, s. 101)

Efter utfört projekt ansåg forskare och inblandade pedagoger att grundidén med att låta olikauttrycksformer (teater, musik, och dans) möta slöjd i andra rum, var ett lyckat projekt (Björkdahl Ordell & Boström, 2008).

5.1.3 Oro över nedåtgående utveckling inom utbildning i slöjd och kulturarv internationellt

Kokko & Dillon (2016) har intervjuat 20 lärarstudenter som deltog i en kurs i slöjd och kulturarv vid ett universitet i Finland. Studenterna kom från sju olika länder: Finland, Spanien, Grekland, Tyskland, Japan, Ryssland och Polen. Intervjuerna handlade om studenternas perspektiv på olika begrepp såsom "crafts" (översatt slöjd) och kulturarv, samt sina erfarenheter om utbildning inom slöjd och kulturarv i sin egen skolgång. Kursen i övrigt innehöll både praktik och teori. Studenterna i studien menade att de inte fått del av slöjdundervisning i sin egen skolgång på samma sätt som gjordes under denna kurs. I flera av länderna fanns inte slöjd som eget ämne utan var del av till exempel bild eller teknik, och många av deltagarna menade att ämnet därför inte behandlades särskilt ingående (Kokko & Dillon 2016, s.30).

En student från Tyskland påstod att grundskolorna där varken har ändamålsenliga rum eller verktyg för att bedriva slöjdundervisning. En student från Grekland menade att slöjdandet skulle behandlas i bildämnet, men där timmar framförallt i de lägre åldrarna brukade tas bort till förmån för ämnen som lärarna ansåg viktigare, till exempel språk. En student från Polen menade att de där har så många andra moment, huvudsakligen kunskaper om målningar, arkitektur och skulpturer, som ska fylla bildämnet och "technology education" där slöjden är en del, att det inte blir mycket tid kvar till något praktiskt slöjdande. En student från Japan berättade att slöjden där är mer föreläsningar och väldigt sällan praktik. En student från Spanien påstod däremot att hen har minnen från slöjdande i skolan när hen var liten, och att det lett till intresset hen har idag för slöjdande. Men, hen ser dock att lärarnas attityd gällande bild och slöjd är ett problem i det spanska skolsystemet, då det i likhet med den grekiska studentens upplevelse, ofta ses som någonting som kan göras när det inte finns något annat viktigare att göra, vilket lärarna anser att till exempel matematik och språk är (Kokko & Dillon, 2016, s. 31).

Gemensamt för de flesta av de intervjuade studenterna är att de inte heller tagit del av särskilt mycket slöjdundervisning i sin universitetsutbildning till lärare, inte heller de som läser till lärare inom slöjd eller bild, något som gör dem oroad över hur de i framtiden ska kunna lära ut ämnet till sina elever (Kokko & Dillon, 2016, s. 32). I flera av studenternas hemländer är det dessutom inga problem för utbildade lärare att undervisa i slöjd eller bild, även om de inte har någon vidare utbildning inom de ämnena. I studien framkommer att de gärna hade sett en ändring på det.

Kokko & Dillon (2016) drar efter detta forskningsprojekt slutsatsen att slöjd och kulturarv inte får den uppmärksamhet i undervisningen som skulle behövas för att matcha betydelsen som EU gett begreppet kulturarv genom att länka det till undervisningen. Kokko & Dillon (2016) uttrycker en oro över den nedåtgående utvecklingen som utbildningen inom slöjd och kulturarv verkar ha, och vill med sin artikel argumentera för att det är nödvändigt att hitta mer innovativa sätt för att upprätthålla utbildning inom dessa ämnen. De menar att "The findings through the essays show that although crafts are part of the national identity of many countries they are nevertheless either not taught at school or poorly taught" (Kokko & Dillon, 2016, s. 34).

5.1.4 Olika förståelse av kulturarv

En studie gjord i Norge fokuserar på de olika sätt vi kan förstå kulturarv på, och har jämfört tre grupper: Skolans styrdokument, lärare, och en "kulturell elitgrupp/kulturaktörer" bestående av konstnärer, pedagogiska representanter från olika kulturinriktningar på högskola, och andra som jobbar med att bevara kulturarv på olika sätt (Halvorsen, 2017).

Halvorsen menar att kulturarv är ett känt begrepp som för de flesta har en positiv klang och ofta kopplas samman med tillhörighet och gemenskap, men också till värnandet av olika värderingar. Då skolan i Norge precis som i Sverige ska värna om och lära ut kulturarv var det för Halvorsen viktigt att undersöka vad som egentligen menas med det på ett djupare plan, och hur olika grupper ser på och förstår begreppet. Halvorsen tar utgångspunkt i den danske litteraturprofessorn Johan Fjord Jensens kulturteori som bygger på ett dubbelt kulturbegrepp: "Kultur som det vi 'har'" (den humanistiska komponenten), vilken inbegriper kulturen som rör sig utanför individen, och "kultur som det vi 'er i'" (en mer socialantropologisk komponent) som handlar om den livsform som integreras i oss och som formar oss till de vi är, där båda delarna är närvarande hela tiden och där fokus skiftar mellan de två (refererad i Halvorsen, 2017, s. 183). Med utgångspunkt i Fjord Jensens teori ville Halvorsen (2017) studera de två olika synvinklarna på kultur kopplat till skolan och det som skolan ska förmedla; det vill säga både det som är dokumenterat som kulturarv men också den kultur som varje individ, varje elev, är bärare av.

Halvorsen (2017) kunde initialt i sin studie se att de norska lärarna generellt sett förstod kultur och kulturarv ur ett "har"-perspektiv, vilket också var vad som kunde tolkas ur norska skolans styrdokument. Lärarna såg kulturarv som ett mer normativt begrepp än begreppen kultur och tradition. De såg kulturarv som ett mer kollektivt arv, samtidigt som en del även kunde prata om ett personligt kulturarv. Däremot sågs tradition som ett mer nära, konkret och handlingsinriktat begrepp. Vidare kunde Halvorsen genom sin studie se att lärarna var ganska påverkade av hur de själva stött på begreppen kultur och kulturarv i sin barndom, när de sedan skulle undervisa om det. Halvorsen anser dock att lärarna har en något mer diffus och statisk förståelse av kulturarv än vad styrdokumentet hade.

Den tredje gruppen som deltagit i Halvorsens studie (2017), den "kulturella elitgruppen", såg enligt Halvorsens analys på begreppet kultur både ur ett "hur" och ett "är" perspektiv, och de upplevs ha ett större spann i sin "kulturarvsförståelse". Även denna grupp var påverkad av hur de upplevt begreppet kultur under sin barndom. Båda grupperna pratade om en "felleskultur", en gemensam kultur, och att kultur hör samman med tillhörighet och identitet, och också om att vara en del i en större helhet. Den stora skillnaden mellan gruppen av lärare och gruppen av konstnärer och kulturaktörer anser Halvorsen är den öppna, mångsidiga och föränderliga synen på kultur som den senare gruppen har, till skillnaden från lärarnas mer definierade, slutna och statiska syn (Halvorsen, 2017, s. 49).

Halvorsens slutsats efter studien är att skolan, både från lärares sida och genom styrdokumentet, saknar den del av kulturarv som handlar om att vara en del av kulturarvet och den process som gör att det förändras och förnyas, en del som gruppen av konstnärer och kulturaktörer tar en större del i. Detta gör att skolan får ett något artificiellt perspektiv

på den kulturärvsöverföring som sker, och inte till fullo tar tillvara på den kulturen som eleverna "är", vilket också väcker frågan om vem som återspeglas i våra kulturarv om vi inte får lära oss att vara en del av det (Halvorsen, 2017).

5.1.5 Handlingsburen kunskap som kulturarv

I sin artikel "Hantverkskunskap som immateriellt kulturarv" diskuterar Palmsköld (2011) det som i Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet, kallas för "traditionell hantverkskunskap". Hon tar bland annat upp frågor gällande vad som menas med att något är traditionellt, och villkoren för hur hantverkskunskaper betraktas ur ett kulturarvsperspektiv. Begreppen tradition och traditionell problematiseras genom att tydliggöra dess ursprung inom ramen för de nationalromantiska strömningarna under 1800-talet då intresset för nationers skilda sedvänjor och kulturella uttryck var stort. Palmsköld (2011) skriver att "...den tillbakablickande dimensionen ansågs ha en positiv klang och traditioner sågs som något som formats över tid, tillräckligt uråldriga definierades de som nationella till sin karaktär..." (s. 98). Idén var att nationer, orter eller landskap hade olika karaktäristika som tydliggjordes genom sina traditioner som särskiljs från varandra genom att de betraktades som något kollektivt snarare än individuellt betingat. Traditioner betraktades som något beständigt, och folkliga lämningar och uttrycksformer fick stå exempel för geografiskt betingade, kollektiva särdrag. Lämningar från borgerliga miljöer ansågs istället representera faktiska individer och moden, alltså något mer individualistiskt och självständigt. Palmsköld (2011) menar att på så vis blev traditioner betraktade som statiska, och till sin karaktär lokala och unika. När man då söker det unika och typiska i olika uttrycksformer och traditioner, så skymmer det sikten för det som istället är förenande och likartat. Hon menar att uppmärksammandet av det säregna var mer inriktat på form och dekor, än innehåll och mening. Hon påtalar ett exempel gällande vävning där man uppmärksammade skilda mönsterformer som meningsbärande i sig själva, där teknisk skicklighet och tillverkarens behärskning av vävkonsten i stort föll i skymundan. Palmsköld (2011) menar att begreppet hantverkskunskap definieras mer som en beteckning som används "neutralt och sakligt, vare sig tillbakablickande eller färgat av ett romantiskt/nostalgiskt skimmer" (s. 98) och själva förmågan och utövandet av hantverkskunskap handlar om en "manuell skicklighet och kroppsliga färdigheter som tillsammans med ett spatialt tänkande i flera steg skapar förmågan att tillverka något" (s.99).

5.1.6 Prioriteringar i bevarandediskussioner

I likhet med projektet Slöjdcirkus (Björkdahl Ordell & Boström, 2008) belyser alltså Palmsköld (2011) att hantverkskunskapen i sig, eller härmandet som Slöjdcirkus benämner det (Björkdahl Ordell & Boström, 2008), är grunden för slöjden och dess kunskapsöverföring. Dessa har dock inte prioriterats i bevarandediskussioner utan vikten har lagts på specifika fysiska föremål och hantverk som ansetts värda att bevara. Dessutom påpekar Palmsköld (2011) att vid närmare eftertanke av vad som vanligtvis brukar räknas in under begreppet hantverk så kan man tydligt se att det främst handlar om typiska manliga verksamheter. Historiskt så var hantverksskråna manliga organisationer och det är enligt Palmsköld sannolikt en viktig anledning till varför man ofta tolkar begreppet "traditionell

hantverkskunskap” något snävt, innefattande enbart verksamheter utförda av män. En allvarlig konsekvens av begreppets snäva tolkning, där enbart den typiskt manliga hantverkskunskapen har fått plats historiskt, kan bli att den annars till stor del kvinnligt besuttna hantverkskunskapen, liksom kunskapsöverföringen i sig, lämnas utanför vår tids bevarandediskussion (Palmsköld 2011). Bevarande av det som Unesco kallar traditionell hantverkskunskap kan också sägas vara betydligt svårare än bevarande av de materiella kulturarven. De materiella kulturarven kan ses representera frusna ögonblick, statiska från att de lämnar sin bruksorienterade kontext, särskilt när det gäller föremål som återfinns i museisamlingar, menar Palmsköld (2011). Museer tar hand om föremålen för att förhindra fortsatt förfall, föremålen har i ideala fall även dokumentation som tolkar och beskriver föremålet i sin ursprungliga brukskontext för ökad förståelse hos betraktaren. I bevarandediskussioner gällande immateriella kulturarv, såsom traditionell hantverkskunskap, ter sig detta som sagt något svårare. Detta eftersom en hantverksskicklighet ständigt byggs upp och utvecklas genom dess utövande, vilket betyder att ett sådant, immateriellt kulturarv, inte kan överleva utan personer som faktiskt utövar det. Det är här, menar Palmsköld (2011), som svårigheter uppkommer “eftersom hantverksutövande och tillverkning är inbäddat i sociala, kulturella och ekonomiska sammanhang som anger förutsättningarna för det” (s. 102). Hur får man en viss kunskap att överleva, om den inte längre är aktuell och angelägen i en kultur? Palmsköld (2011) återger det som Unesco nämner i sammanhanget, att dels skapa arenor för utövare och verksamheter, och dels genom att stödja och främja både formella och informella utbildningsvägar där kunskapen kan överföras. Palmsköld (2011) nämner även Lilli Zickerman, initiativtagaren till föreningen Svensk Hemslöjd, som en intressant parallell som menade att det som skulle tas tillvara var själva slöjdkunskapen (refererad i Palmsköld, 2011).

Själva förutsättningarna för att ens kunna tala om levande bruk i relation till tradition är förändring (Palmsköld, 2011). Samhället är i ständig förändring och med det förändras även kunskaper, seder och för slöjden aktuella vardagliga bruksföremål och deras aktualitet. Palmsköld (2011) menar att tron på ett statiskt förr-i-tiden är ett misstag då förändringar alltid har skett, precis som en föränderlig nutid har dåtiden också varit föränderlig. Detta är även påtagligt inom hantverkskunskap där allt från nya tekniker och material till redskap och processer ryms och påverkar hantverksutövandet. Det är med andra ord en svår fråga vad som ska väljas ut, bevaras och eventuellt utnämnas till officiellt kulturarv.

Palmsköld (2011) avslutar med att resonera kring hur hon anser att urvalet av vad som ska definieras som traditionell hantverkskunskap bör se ut, vilket också blir det som får ta del av bevarandearbetet som tillkommer. Hon menar att man måste utgå från det faktiska görandet, den “speciella form av handlingsburen kunskap som olika tekniker, hantverk eller handarbeten kräver” (Palmsköld, 2011, s. 104). Man bör se de gemensamma dragen i olika typer av hantverksutövande, och ifrågasätta om det egentligen finns några skillnader i den gemensamma handlingsburna kunskapen. Om man så arbetar i hårda material eller i mjuka, så är det i båda fallen någonting man gör med kroppen, och med händerna.

I ett panelsamtal i regi av Riksantikvarieämbetet (2014) problematiserar flera av deltagarna, liksom Palmsköld, definitionen av immateriellt kulturarv. Framförallt *vem* som definierar det, och *hur* det som ska bevaras väljs ut, vilket tangerar även det som Halvorsen

(2017) är inne på. Halvorsen menar att det är viktigt att inte bara ha ett kulturarv utan också att vara en del av sitt kulturarv, och skulle därför kunna utöka frågan att dessutom handla om vilka grunder detta urval ska kunna göras på om dagens elever inte får lära sig att de själva är en del av sagda kulturarv. I panelsamtalet (Riksantikvarieämbetet, 2014) påstår professor och etnolog Owe Ronström från Uppsala universitet att det är ett stort globalt problem att det finns många grupper i samhället som historiskt sett inte fått välja ut vad som ska bevaras, till exempel barn, kvinnor, invandrare med flera. Liksom Palmsköld (2011) påpekar är det i många fall främst det historiskt "manliga" hantverkskunskaperna som har definierats som bevarandevärda. Vidare påstår Ronström att "Bevarande och kulturarv handlar om politik, inte om bevarande i sig, för alla bevarar. Det politiska urvalet, det här med vem och var och så, det är det som gör det politiskt och kopplat så nära till makt" (Riksantikvarieämbetet, 2014). Ronström menar att det därför är viktigt att ha i åtanke, precis som vid granskning av annan historia, att det som bevarats har gjorts av en anledning, och att den anledningen har vinklats utifrån vem det är som valt vad som ska bevaras (Riksantikvarieämbetet, 2014).

Deltagarna i panelsamtalet ser också, precis som Palmsköld (2011), att det är ett problem med den konservering som sker när något officiellt blir upptaget som ett kulturarv. Knut Weibull, överantikvarie vid Riksantikvarieämbetet, påpekar att det är viktigt att kulturarven fortsätter att användas för att de ska vara angelägna och för att det fortfarande ska vara intressant för människor att bevara dem (Riksantikvarieämbetet, 2014).

5.1.7 Kulturarv som begrepp och process

I likhet med Ronström (Riksantikvarieämbetet, 2014) problematiserar Björkholm (2011) immateriellt kulturarv som begrepp och process i sin avhandling. Hon anser att begreppet sällan definieras trots att det används i mycket varierande sammanhang, och att uppfattningen av begreppet inte är konstant, heller inte uppfattningen av det som utpekats som kulturarv. Skapandet av kulturarv sker på det idémässiga planet utifrån det i samhället redan existerande värderingarna, vilket innebär att kulturarv inte skapas i ett vakuum utan hör ihop med sociala och kulturella villkor.

Innebörden av begreppet kan variera, enligt Björkholm (2011) även beroende på kontext. Att definiera något som ett kulturarv innebär alltid ett urval och även urvalet är kulturellt baserat, likaså de tolkningar som görs av kulturarvet ifråga och dess användningsområde, enligt Björkholm (2011). Ronström (Riksantikvarieämbetet, 2014) tillägger att urvalsprocessen även påverkas av politik.

Björkholm (2011) skriver att när det gäller immateriellt kulturarv synliggörs människor i form av kunskapsbärande utövare, men vid bevarande genom arkivverksamhet riskeras utövarna att avlägsnas från kulturkomponenterna, det vill säga de faktiska tingen. Detta eftersom arkivverksamhet kräver att immateriella komponenter materialiseras, exempelvis genom dokumentation. Denna materialisering har till och med beskrivits som "ett förfarande som dödar immateriella kulturkomponenter" (Björkholm, 2011, s. 62). Enligt detta synsätt utgör utövarna en viktig del i bevarande av det vi definierar som immateriellt kulturarv, till skillnad från när det gäller materiellt kulturarv. Vid bevarande av det som vi, som samhälle, definierar som immateriellt kulturarv blir det viktigt med ett levande bruk,

där utövaren som aktör ger mening till det hen utövar. Björkholm (2011) menar att det kanske då inte räcker att dokumentera och arkivera dessa typer av kulturarv som del i bevarandearbetet, utan det måste finnas en dimension av utövande och performativitet, vilket också Weibull (Riksantikvarieämbetet, 2014) håller med om.

5.2 Betydelsen av kultur för människan

En dansk studie (Jensen, 2022) påstår att konst och kultur, i dess olika form, kan bidra till sundhet, trivsel och samhörighet på ett samhälleligt plan. Studien är gjord för att främja en förståelse för ett kultur- och sundhetsfält, och ser på sundhet som ett begrepp som omfattar såväl fysiska, mentala, kulturella, existentiella, känslomässiga, andliga, arbetsrelaterade, sociala och samhälleliga perspektiv. Studien visar på att både deltagande i kulturella aktiviteter, såsom till exempel slöjdande och musicerande, eller att ta del av kultur mer passivt, som att titta på konst eller på en teaterföreställning, har positiva effekter på flera olika plan (Jensen, 2022).

Etnolog och chef för kulturhistoriska avdelningen på Skansen, Cortina Lange, påstår att "Kulturarvet är en viktig drivkraft i samhällsutvecklingen" (Riksantikvarieämbetet, 2014). Genom kulturarven kan vi både förstå oss själva som de samhällsvarelser vi är, och också se oss själva som en del i ett större sammanhang. Våra värderingar och handlingar är ett resultat av både de kollektiva och de personliga minnen vi fått med oss i vår uppväxt, och vi är formade av tidigare generationers handlingar, tankar och beslut. Det är också var och ens ansvar att föra kulturarvet vidare (Lange, i Riksantikvarieämbetet 2014).

5.2.1 Hantverksutövande och kulturell identitet

Torell och Palmsköld (2020) presenterar i *Journal of American Folklore* ett flertal artiklar där de bjudit in olika forskare att teoretisera om slöjd och skapande under temat *Dwelling in Craft*. Torell och Palmsköld inleder med att presentera slöjd som en typ av sfär av aktiviteter där människan som kulturell varelse kan uppehålla sig. En plats för reflektion som ger möjlighet att processera tankar och känslor. De skriver att slöjd är en sfär för drömmande och planering, såväl som för mötet mellan kroppen och det faktiska materialet. Detta menar de dock inte ska idoliseras då slöjdande även kan vara frustrerande och uttråkande monotont.

Slöjd som kulturarv menar de också kan riktas mot framtiden eftersom en förståelse för handburna processer är basen för industriell produktion (Torell & Palmsköld, 2020). En av forskarna att presentera en artikel är Laura Osorio Iregui (2020), vars etnografiska fältarbete diskuterar hur urfolk i nya sammanhang och miljöer hela tiden förhandlar sin kultur och identitet genom slöjdande. I sitt arbete med urfolket Wounaan, och specifikt kvinnan Clara, visar Osorio Iregui (2020) hur materialitet och materialens förbindelse i slöjd är en viktig del i identitetsprocesser. I Wounaans och Claras fall genom det traditionella hantverket korgmakeri. I hantverket får Clara dels genom att arbeta med traditionella material interagera med minnen från sitt förflutna, och hålla kontakt med sin forna hemvist och identitet. Dessutom kan hon, genom att arbeta med nya material i samband med traditionella tekniker, skapa ett utrymme där hennes traditioner omvärderas och utvecklas till sin nya kontext.

Osorio Iregui (2020) skriver att, trots att materialen som används förändras (från organiska till oorganiska), så bibehålls en kontinuitet genom att utöva det traditionella hantverkskunskaperna och tack vare detta är korgmakeriet ifråga både nytt och traditionellt på samma gång. I fältstudien blev det tydligt hur urfolk som Clara, som trots svårigheter med att leva i en ny främmande miljö, och bristen på traditionella material, blev aktörer i skapandet av sin nya verklighet och nya traditioner. Clara var ingen passiv åskådare för sin kulturs upplösning, utan kunde genom skapandet förhandla sin identitet och sina traditioner, och på så vis anpassa sig och sin kultur till nya, urbana och ogynnsamma förhållanden. Liksom Jensen (2022) vittnar Osorio Iregui (2020) här om hur kulturutövande kan vara en viktig del i att känna samhörighet. Osorio Iregui (2020) menar att Clara är ett exempel på hur utövande och deltagande i sitt folks kulturarv kan få en att känna samhörighet med sitt förflutna och samtidigt anpassa sig till en ny kontext och identitet. Även Lange (Riksantikvarieämbetet, 2104) är inne på vikten av kulturarvet som en del i att förstå både oss själva och vår egen historia:

[Kulturarv] fungerar som ingångar till berättelser, verkliga berättelser, som gör det möjligt för oss att förstå oss själva och det samhälle vi lever i. Minnet gör ju oss till de vi är och allt vi upplever tolkar vi genom tidigare erfarenheter, egna och andras. Och kulturarven ser jag som vår minnestråd - den ger oss känslan av trygghet och sammanhang. (Riksantikvarieämbetet, 2014)

Osorio Iregui (2020) ger exempel på att kultur och hantverksutövande kan främja en känsla av tillhörighet och bevarandet av sin kulturella identitet i en ny kontext. Detta kan vara särskilt intressant ur ett mångkulturellt perspektiv där människor av olika anledningar rör sig över världen. Samtidigt vittnade konsumenten för internationell slöjd i Stockholms län, under tidigare nämnda seminarium från 2002 (Hyltén-Cavallius, 2007) om svårigheter hon mött i sitt nationella arbete att få kontakt med människor som är medvetna om sitt kulturarv. Hon menade att slöjdandet är förknippat med fattigdom för många av de som migrerat till Sverige, vilket gör att slöjd inte är något man vill syssla med eller jobba för att bevara i en migranttillvaro (Hyltén-Cavallius, 2007).

5.3 Betydelsen av undervisning i och om kultur

Att lära sig se immateriellt kulturarv är en tränings sak, vilket Khazar Fatemi (i Dahlström, 2023) påstår i Världskulturmuseets podcast Inside the box. Fatemi är föreläsare och kulturjournalist och fick Svenska Unesco-priset 2020 för sitt engagemang för kulturarv i samband med sin dokumentärserie Kultur i farozonen för SVT. Hon vittnar om att hon genom intervjuer med människor över hela världen har förstått att kulturarv är avgörande för människors identitet och existens och att vi genom att veta mer om vårt kulturarv kan få en större förståelse och respekt för varandra (Svenska Unescorådet, 2020a). Hon säger också att hon har kunnat kommunicera bättre med andra genom att ta in andra typer av kulturer i sitt liv (Svenska Unescorådet, 2020b). Kokko & Dillon (2016) menar också att ungas uppfattning omslöjd och kulturarv, och värdet som läggs i det formas av våra formativa erfarenheter, både informella som äger rum i vår hemmiljö, men också de mer formella som vi möter i skolan. Att fokusera just på barnen när det gäller undervisning om kultur påpekar

Kristin Boström, dåvarande rikskonsulent i hemslöjd för barn och unga och delaktig i projektet Slöjdcirkus (Nämnden för hemslöjdsfrågor, 1998), har en styrka då de enligt hennes erfarenheter går hem och uppmärksammar även vuxna på att det finns något att lära inom området. Att lära barn kan alltså i många fall leda till att lära en hel familj.

I regeringsuppdraget om tillämpningen av Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet i Sverige, arbetar noden för Traditionell Hantverkskunskap med det övergripande målet att sprida kunskap om traditionella hantverkskunskaper vilket bland annat innefattar att noden ska sträva efter att involvera barn och unga i arbetet med de immateriella kulturarven (Institutet för Språk och folkminnen, 2011).

Regeringsuppdraget redovisas i rapporten Levande traditioner (Institutet för Språk och folkminnen, 2011) och utformandet av nya mötesplatser för kunskapsöverföring föreslås som ett prioriterat område. Detta föreslås innefatta skolor, bibliotek och ideella aktörer, och man påengtar att det levande hantverket bör uppmärksammas.

5.4 Sammanfattning

Forskningsöversikten visar hur skola, organisationer och myndigheter tar sig an och förhåller sig till kultur, tradition och kulturarv. Resultatet visar till exempel att det finns en nedåtgående utveckling inom slöjdtutbildning och kulturarv internationellt och att slöjd får mindre utrymme i undervisning (Kokko & Dillon, 2016).

Vidare visar resultatet hur olika aktörer kan förstå kulturarv på olika sätt, och vad begreppen att ”vara i” eller att ”ha” kulturarv har för betydelse för vår upplevelse av kulturarv (Halvorsen, 2017).

Begreppet immateriellt kulturarv och dess urvalsprocess problematiseras utifrån vem, hur och varför dessa processer görs (Riksantikvarieämbetet, 2014; Palmsköld, 2011; Björkholm, 2011). Forskningsöversikten har också presenterat studier som framför vikten av handlingsburen kunskap som kulturarv, och vikten av ett levande bruk genom kulturutövande aktörer (Palmsköld, 2011; Björkholm, 2011).

Fortsättningsvis visar resultatet på vikten av kultur och kulturarv för människors välbefinnande och som del i att förstå vår egen och andras identitet (Jensen, 2022; Torell & Palmsköld, 2020; Osorio Iregui, 2020; Hyltén-Cavallius, 2007).

Slutligen påvisar forskning vikten av att undervisa om kultur och kulturarv då det är en tränings sak att se och förstå immateriellt kulturarv, och att det är av särskild vikt för barn och unga (Boström, 1998; Kokko & Dillon, 2016; Isuf, 2011).

6 Diskussion

I följande kapitel diskuteras först valet av metod. Vidare diskuteras slutsatser som kunnat dras av det presenterade resultatet och slutligen presenteras fortsatta möjligheter till vidare forskning.

6.1 Metoddiskussion

Under arbetet med denna forskningsöversikt har vi ämnat hitta material rörande slöjd i relation till kulturutövande och kulturarv, vilket har visat sig vara utmanande eftersom slöjd generellt inte är ett väl utvecklat forskningsfält, och vårt specifika ämnesval är inte något undantag. Initialt fann vi en hel del källmaterial såsom artiklar, avhandlingar och bokkapitel rörande slöjd, kultur, kulturarv och estetiska ämnen i skolan. Men efter att sållat bort det som inte hade med vårt specifika ämne att göra var utbudet av vetenskaplig litteratur inte så stort. Vi har därför backat upp det vetenskapliga material vi hittat med annat material som vi värderat relevant och trovärdigt. Vi har material från svenska myndigheter, samt från internationella överenskommelser i form av konventionen från Unesco. Vi anser att konventionen från Unesco har relevans för vår framtida roll som lärare och myndighetsutövare eftersom Sverige som medlemsland ratificerat konventionen och därmed åtagit sig att implementera den i vår kulturpolitik. Vi har även lyft fram några intressanta röster i form av Khazar Fatemi och panelsamtalet “Ditt kulturarv rasar - Än sen då?” utgivet av Riksantikvarieämbetet. Khazar Fatemi är prisbelönad dokumentärfilmare som vann Svenska Unesco-priset 2020 för sin dokumentär Kultur i farozonen. Panelsamtalet från Riksantikvarieämbetet samlade en grupp bestående av etnologer och överantikvarie vid Riksantikvarieämbetet. Eftersom dessa kulturaktörer har stor erfarenhet inom ämnet via sin profession anser vi det relevant för vårt ämne att ta med. Dessutom har vi sett att deras påståenden stämmer överens med den vetenskapliga forskning vi hittat, vilket gör att vi anser att de uttrycker sig på vetenskaplig grund och därmed har relevans för vår forskningsöversikt. Sammanfattningsvis anser vi att de övriga källorna, vid sidan av det vetenskapliga materialet, har en stor relevans för att förstå fältet och för att förstå den forskning som vi redovisat.

Vår avsikt har varit att hitta så aktuell forskning som möjligt, men då fältet varit begränsat har det snarare varit frågan om att begränsa utifrån relevans i det vi hittat, än utifrån årtal. Dock har vi inte heller hittat någon forskning som är äldre än från slutet av 1990-talet, forskning som sedan, åtminstone delvis, underbyggs i nyare forskning.

Det har varit svårt att hitta studier på temat som bara handlar om svenska sammanhang. Vi har därför utökat sökområdet och hittat studier som berör även övriga skandinaviska länder och ett fall i Sydamerika. Detta anser vi dock inte behöver vara negativt för studien, utan visar på en samstämmighet i materialet oberoende av nationsgränser och skilda läroplaner.

Avslutningsvis poängterar vi att vi inte kunnat finna något material som behandlar specifikt skolslöjden och dess anslutning till kultur, tradition och kulturarv. I materialet vi hittat har vi dock kunnat se att inom forskningsfälten slöjd och kulturutövande, samt barn-

och ungdomspedagogik, råder det samstämmighet i vikten av att undervisa inom detta ämne, vilket gjort att vi även anser oss kunna knyta det till skolslöjden.

6.2 Resultatdiskussion

Nedan presenteras resultatdiskussionen under följande rubriker: *Tillgång och delaktighet; Att vara i ett levande kulturarv; Att förstå sig själv och andra genom kultur.*

6.2.1 Tillgång och delaktighet

I resultatet visas att forskningen är enig: Att få tillgång till och vara delaktig i det gemensamma kulturarvet är viktigt för människor, både på ett personligt och ett samhälleligt plan. Ett exempel på att vara delaktig i sitt och andras kulturarv är att få möjlighet att bli en skapande kulturutövare. I Sverige har detta bland annat sin plats i skolan, genom slöjdundervisningen. Sverige som land har åtagit sig att trygga det immateriella kulturarvet både nationellt och internationellt (SÖ 2012:31). Det kanske kan tyckas svårt att se arbetet med internationella konventioner som aktuellt för skolslöjden. Men vi menar att; eftersom det i läroplanens (Lgr22, 2022) värdegrund tydligt konstateras att medvetenhet om och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet, vilket i sin tur främjar förmågan att förstå andra människors villkor och värderingar, har skolslöjden unika förutsättningar att låta elever få möta det gemensamma kulturarvet. Genom exempelvis traditionellt hantverksutövande, som ingår i Unescos lista (2003) över bevarandevärda immateriella kulturarv, har slöjden en möjlighet att låta utövare bli varse om sitt eget och andras kulturarv och på så vis främja förmågor som förståelse för och inlevelse i andra människors och kulturers villkor och värderingar.

Sverige har som konventionsstat valt att skriva under och ratificera konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet, och i lagstiftningen återfinns passagen att det är allas vårt gemensamma ansvar att värna om och skydda kulturmiljön. Det finns alltså fler dimensioner att beakta när vi talar om kulturarv och kulturutövande. Det är dels lagstadgat att värnandet är vårt gemensamma ansvar, men även internationellt överenskommet att vi som land ska genomföra och sträva efter ett antal åtgärder som stärker tryggheten av det gemensamma. Sverige har godkänt och skrivit under det som konventionen fastslår, att den "anser att det immateriella kulturarvet har en ovärderlig roll när det gäller att föra människor närmare varandra och främja utbyte och förståelse mellan dem" (SÖ 2012:31, s. 3). Som vi redogjort för tidigare ingår det i Isofs myndighetsuppdrag att dels arbeta med konventionen i Sverige, och dels att föra den nationella förteckningen över Sveriges immateriella kulturarv, där det återfinns ett antal slöjdtraditioner. I rapporten *Levande Traditioner* (2011) föreslogs från Isof att ett prioriterat område för kunskapsöverföring gällande levande bruk och hantverkstraditioner kunde vara skolan och exempelvis bibliotek. Något vi finner intressant är det faktum att skolan, och framförallt slöjdundervisningen, sedan länge redan har varit en arena för kunskapsöverföring gällande kulturarv, både materiella och immateriella. Traditionella hantverk och tekniker har sedan den första läroplanen 1878, och fram till idag, varit en given del i skolslöjden (Normalplan, 1878; Normalplan 1889; Normalplan 1900; UPL1919; U-55, Lgr62; Lgr69, Lgr80; Lpo94; Lgr11; Lgr22). Men utifrån vad vi har kunnat se i kursplanerna har det skett en förändring över tid. Från att främst ha innehållit

specifika vardagliga hantverk som eleverna skulle lära sig på grund av dess samhällsnytta, har det med tiden mer handlat om olika förmågor vi lär oss genom slöjden, vid sidan av att lära sig olika "traditionella" hantverk som en del i bevarandet av dessa. Denna förändring belyser det som Halvorsen (2017) talar om som att "ha" eller att "vara i" sitt kulturarv. Det finns alltså en förskjutning i de svenska kursplanerna i slöjd från ett "vara i" till ett "ha", vilket också, enligt Halvorsen (2017) skulle betyda att eleverna inte är delaktiga i sitt kulturarv på samma sätt.

Vi tycker oss se en topp vad gäller vikten och utrymmet kultur, traditioner och kulturarv får i kursplanerna i Lgr11 (2011), för att sedan till den senaste kursplanen, Lgr22 (2022), dala något just inom slöjdundervisningen. Det är en intressant parallell då det i skolans värdegrund fortfarande tydligt påpekas att medvetenhet och delaktighet i vårt gemensamma kulturarv främjar förmågan att förstå andra människors villkor och värderingar (Lgr22, 2022). Vi anser att det i skolslöjden finns en unik möjlighet att låta elever arbeta både praktiskt och teoretiskt med begreppen kultur, tradition och kulturarv för att nå just medvetenhet och delaktighet. För oss känns det därför motsägelsefullt att betydelsen tonats ner. Frågan är varför dessa begrepp verkar få mindre plats i den senaste kursplanen, Lgr22 (2022). Trots forskningen vi presenterat kring fördelar med att undervisa om dessa begrepp, delar vi Kokko & Dillons (2016) uppfattning om att det finns en nedåtgående trend för begreppen inom utbildning. Både slöjdundervisningen i stort, och då också delarna om kultur, tradition och kulturarv inom ämnet, ges mindre betydelse. Detta trots att det inte gjorts, i alla fall vad vi kan se, någon forskning som resulterat i något annat än positiva resultat när det gäller att utbilda om kultur, tradition och kulturarv.

Myndighetsuppdraget i att främja kulturutövande och slöjdande för barn och unga ligger som vi tidigare nämnt inte på skolan, utan på Nämnden för Hemslöjdsfrågor (u.å. d). Men vi anser ändå att skolans uppdrag och Nämnden för Hemslöjdsfrågors uppdrag har mycket gemensamt, möjligtvis med olika ingångsvinklar. Frågan vi då ställer oss är varför Nämnden för Hemslöjdsfrågor och skolan, i alla fall av vår erfarenhet, inte drar nytta av varandra. Kursplanen i slöjd tonar ner vikten av kultur, tradition och kulturarv, medan det samtidigt finns en helt egen myndighet som ska främja just detta, vilket visar att det ur ett samhällsperspektiv fortfarande är viktigt. Nämndens myndighetsutövande är en viktig del, men vi anser att en viktig komponent förbises när dessa begrepp tonas ner i skolundervisningen. Innehållet i den obligatoriska skolundervisningen är en indikator på vad vi som samhälle tycker är viktigt att eleverna lär sig. Med bakgrund av den forskning vi presenterat tidigare, anser vi att detta är en utveckling åt fel håll. Skolan har ett kompensatoriskt uppdrag att se till att alla elever får en likvärdig utbildning, oavsett förutsättningar och förhållanden utanför skolan. Vi kan inte räkna med att kunskaper om kultur, traditioner och kulturarv är något som alla elever bär med sig hemifrån, vilket gör det viktigt att undervisa om för att skapa både kompetenta, inkluderande, och välmående medborgare.

6.2.2 Att vara i ett levande kulturarv

Flera av de källor vi tagit del av enas om vikten av att ha ett levande och aktuellt kulturarv, och att särskilt barn och unga behöver en aktuell koppling för att förstå värdet i kulturarvet

(Riksantikvarieämbetet, 2014; Palmsköld, 2011; Boström, i Nämnden för Hemslöjdsfrågor, 1998). Det är då för oss svårt att förstå hur vi i skolans värld kan fortsätta att främst utbilda om att "ha" ett kulturarv istället för att "vara i", och betydelsen av att vara delaktig i ett levande kulturarv missas. Att försöka bevara ett statiskt kulturarv som det var "då" när föremålet eller tekniken aktivt brukades, förlorar helt funktion eftersom traditionen eller hantverket i sig bevaras genom att det hålls levande, och genom utövarna av hantverket, vilket Björkholm (2011) tydligt visar. Genom att erbjuda delaktighet i och medvetenhet om kulturutövande och kulturarv hålls både praktiska och teoretiska kunskaper vid liv. Det är någonting slöjden redan gör idag, men vi anser att det kan finnas risker med att dessa komponenter och begrepp tonas ned i kursplanerna, eftersom det då kan bli svårare för lärare att inkorporera detta i sin undervisning. Olika myndigheter och internationella överenskommelser jobbar för att levandegöra kulturarv och införliva mer kulturutövande i samhället (Nämnden för hemslöjdsfrågor, u.å. f; Unesco, 2003; Levande kulturarv, u.å.). Är det då inte av godo att låta slöjdämnet i skolan profilera sig än mer på just detta, ett ämne som tillsammans med andra estetiska ämnen har unika förutsättningar att låta elever utöva och uppleva olika typer av kultur? Trots att resultatet visar att undervisning inom kultur, tradition och kulturarv är viktigt både för individen och på ett samhällsligt plan har vi inte kunnat hitta någon forskning som studerar dessa begrepp inom just slöjdundervisning i skolan, vilket vi ser som problematiskt.

Vidare leder detta oss till diskussionen om vad som är viktigt att bevara som kulturarv. Flera av de studier vi studerat menar att urvalsprocessen är ett stort dilemma, då kulturarvet väljs ut i en social och kulturell kontext, och att det påverkas både politiskt men också av vem som väljer ut det (Riksantikvarieämbetet, 2014; Palmsköld, 2011, Björkholm, 2011). Historiskt sett saknas perspektiv från många olika grupper i samhället, bland annat kvinnor, barn och minoriteter. Men hur ska dessa grupper, framförallt barn och unga i detta fall, kunna vara delaktiga i en diskussion de kanske inte ens vet existerar? Och vad gör avsaknaden av dessa perspektiv med bilden av kultur, traditioner och kulturarv i framtiden?

6.2.3 Att förstå sig själv och andra genom kultur

På ett personligt plan kan vi se att medvetenhet om och delaktighet i kulturarv hjälper oss bland annat i vårt identitetsskapande och för att förstå oss själva. På ett större samhällsligt plan är det också viktigt för att förstå varandra, vilket vi anser, som också Fatemi (Svenska Uneskorådet, 2020a) påpekar, är särskilt betydelsefullt i den alltmer mångkulturella värld vi lever i, där många olika kulturer, traditioner och kulturarv behöver samsas och samspeja. Den i många fall problematiska urvalsprocessen riskerar att ge oss en ensidig bild av det gemensamma kulturarvet som inte speglar samhällets mångfald, vilket i sin tur kan försvåra delaktighet och medvetenhet.

Skolans värdegrund är tydlig med vikten av att kunna förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar, och dess ansvar att träna eleverna i dessa förmågor (Lgr22, 2022). Det finns exempel på att utövande av levande kulturarv används som verktyg för dialog och försoning i konflikttrubbade områden, vilket visar på den ovärderliga roll det immateriella kulturarvet har för att främja utbyte och förståelse mellan människor (Unesco, u.å. a). Att utövandet av och deltagandet i det immateriella kulturarvet kan ha en så stor

betydelse för dialog, förståelse och samhörighet i samhället i stort, anser vi vara ett argument för att ta vara på detta bättre i slöjdundervisningen i skolan. Skolan är en generellt sett mycket heterogen plats där elever från många olika hemförhållanden och kulturer möts. Vi anser att slöjden, genom att jobba med de gemensamma och de enskilda kulturarven, har goda förutsättningar för att ge eleverna förståelse för varandra. På ett enskilt plan kan detta arbete också underlätta för eleverna i sin identitetsprocess, exempelvis som fallet Osorio Iregui (2020) nämner där kultur och traditioner av olika anledningar behöver omförhandlas existentiellt. Deltagande i ett kulturellt sammanhang kan också ha både mentala, sociala och känslomässigt positiva effekter på eleverna, i enlighet med Jensens (2022) studie, vilket vi anser att ett arbete med kultur, traditioner och kulturarv skapar.

Handlar det här om att alla elever ska lära sig att knyppla eftersom det är en traditionell hantverksteknik? Nej, utbildning inom kultur, tradition och kulturarv handlar om att erbjuda delaktighet i och medvetenhet om allas gemensamma kulturarv. Det kan innebära Vadstenaknyppling, men likaväl ugandiska bastkorgar och urban graffiti. Huvudsaken är att genom handlingsburen kunskap främja förmågor som samhörighet och förståelse för medmänniskor och olika kulturer.

6.3 Vidare forskning

Som påtalats tidigare har vi i vårt arbete kunnat konstatera att det saknas en hel del relevant forskning både inom skolslöjd och slöjd i relation till kulturutövande, kultur, tradition och kulturarv. Från Norge, Danmark och Finland har vi funnit något mer material än från svensk kontext, vilket såklart lämnar önskemål. Vi har insett att fältet som behandlar kultur, tradition och kulturarv har många officiella dokument, som konventioner och rapporter. Skolslöjden är ett medel för att rent praktiskt kunna arbeta med dokumentens kulturpolitiska mål med framtida samhällsmedborgare. Vi hade önskat att det fanns forskning som stärker skolslöjdens roll i detta arbete, och vi uppfattar det motiverat att forska vidare om skolslöjd i relation till kultur, tradition och kulturarv. Vi anser också att mer forskning skulle stärka skolslöjdens värde och relevans i stort, och som påvisats i vår diskussion stärka värdet av undervisning om kultur, traditioner och kulturarv i skolslöjden.

7 Referenslista

- Arfvidsson, H. (programledare). (2023, 27 januari). Ukrainas kulturarv i krigstider (nr. 30) [poddavsnitt]. I *Inside the box*. Världskulturmuseerna.
<https://www.varldskulturmuseerna.se/digitala-resurser/video--podcast/inside-the-box/#>
- Björkdahl Ordell, S. & Boström, K. (2008). Slöjdcirkus - ett tält för lärande. I K. Borg och L. Lindström (Reds.), *Slöjda för livet. Om pedagogisk slöjd*. (s. 91-105). Lärarförlaget
- Björkholm, J. (2011). *Immateriellt Kulturarv Som Begrepp Och Process: Folkloristiska Perspektiv På Kulturarv I Finlands Svenskbygder Med Folkmusik Som Exempel*. [Doktorsavhandling Åbo Akademi Universitet]
- Dahlström, M. (programledare). (2023, 18 januari). Kulturarv och identitet i kristider (Nr. 29)[poddavsnitt]. I *Inside the box*. Världskulturmuseerna.
<https://www.varldskulturmuseerna.se/digitala-resurser/video--podcast/inside-the-box/#>
- Frohagen, J. (2016). *Såga rakt och tillverka uttryck. En studie av hantverkskunnandet i slöjdämnet*. Stockholms Universitet
- Grundskolan: kursplaner och betygskriterier*. (2000). Skolverket.
<http://hdl.handle.net/2077/31190>
- Halvorsen, E. M. (2017). Kulturarvens ulike ansikt. *Techne Serien - Forskning I slöjdpedagogik Och slöjdvitenskap, volym 24* (nummer 1), 42–53.
<https://journals.oslomet.no/index.php/techneA/article/view/2171>
- Hyltén-Cavallius, C. (2017). *Traditionens estetik. Spelet mellan inhemska och internationella hemslojda*. Carlsson bokförlag [Doktorsavhandling Stockholms Universitet]
- Institutet för Språk och folkminnen. (2011). *Levande traditioner, Slutrapport om tillämpningen av Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet i Sverige*. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2010/1980/KT
- Institutet för språk och folkminne (u.å. a). *Unesco - immateriellt kulturarv* Hämtad 2023-03-30 från <https://www.isof.se/vart-uppdrag/expertomraden/unesco---immateriellt-kulturarv>
- Institutet för språk och folkminne (u.å. b). *Vad är tradition?* Hämtad 2023-03-30 från <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-traditioner/vad-ar-en-tradition>
- Jensen, A. (2022). Kultur och sundhet - et mangfoldigt felt. Et essay. *Nordic Journal of Arts, Culture and Health, volume 4* (Number 1-2022), 1-12. DOI:
<https://doi.org/10.18261/njach.4.1.3>
- Kokko, S., & Dillon, P. (2016). Engaging trainee teachers with crafts and cultural heritage. *International Journal of Education through Art, volume 12* (Number 1), 21-37.
https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1386/eta.12.1.21_1
- Levande kulturarv. (u.å.). *Sveriges förteckning*. Hämtad 2023-03-30 från <https://levandekulturarv.se/forteckningen>
- Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Kursplaner för grundskolan* (1994). Utbildningsdepartementet. <http://hdl.handle.net/2077/30959>
- Läroplan för grundskolan*. (1962). Kungliga Skolöverstyrelsen.
<http://hdl.handle.net/2077/50232>

- Läroplan för grundskolan. Allmän del: Mål och riktlinjer, kursplaner, timplaner* (1980). Skolöverstyrelsen. <http://hdl.handle.net/2077/31016>
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.* (2011). Skolverket. https://www.skolverket.se/download/18.35e3960816b708a596c3965/156767_Lgr11
- Läroplan för grundskolan. Inledning: Mål och riktlinjer.* (1980). Regeringen. <http://hdl.handle.net/2077/30910>
- Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet.* (2022). Skolverket. <https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2022/laroplan-for-grundskolan-forskoleklassen-och-fritidshemmet---lgr22>
- Läroplan för grundskolan. 1. Allmän del.* (1969). Skolöverstyrelsen. <http://hdl.handle.net/2077/30902>
- Läroplan för grundskolan. 2. Supplement: Komplementär anvisningar och kommentarer. Slöjd.* (1969). Skolöverstyrelsen. <http://hdl.handle.net/2077/31136>
- Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor.* (1878). P. A. Nordstedt Söner. Kongl. Boktryckare. <http://hdl.handle.net/2077/54763>
- Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor.* (1889). Kongl. Boktryckeriet. P. A. Nordstedt & Söner. <http://hdl.handle.net/2077/57506>
- Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor.* (1900). P. A. Nordstedt & Söner. Af Kongl. Maj:t i nåder godkänd den 7 december 1900. <http://hdl.handle.net/2077/54893>
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (1998). *Visa mig: Ungt möte med slöjd.*
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (u.å. a). *Hemslöjdskonsulenter.* Hämtad 2023-03-27 från <https://nfh.se/regional-samverkan/hemslöjdskonsulenter.html>
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (u.å. b). *Kulturarv.* Hämtad 2023-03-27 från <https://nfh.se/uppdrag/kulturarv.html>
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (u.å. c). *Slöjd och hantverk - projekt 2022.* Hämtad 2023-03-27 från <https://nfh.se/projektbidrag/slojd-och-kulturhantverk---projekt-2022.html>
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (u.å. d). *Uppdrag.* Hämtad 2023-03-27 från <https://nfh.se/uppdrag.html>
- Nämnden för hemslöjdsfrågor. (u.å. e). *Uppdrag och styrning.* Hämtad 2023-03-27 från <https://nfh.se/om-namnden-for-hemslöjdsfrågor/uppdrag-och-styrning.html>
- Osorio Iregui, Laura. (2020). Reconstructing a Sense of Home: Basket Making among Wounaan Astisans. *Journal of American Folklore* (vol.133) 165–177. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/reconstructing-sense-home-basket-making-among/docview/2630329322/se-2>
- Palmsköld, A. (2011). Hantverk som immateriellt kulturarv. *Hantverkslaboratoriet*, 96-105.
- Riksantikvarieämbetet. (u. å.) *Definition av kulturarv och kulturmiljö.* Hämtad 2023-04-21 från <https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo>
- Riksantikvarieämbetet. (2014, 3 juli). *Ditt kulturarv rasar - än sen då?* [video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=dOJklyLVQDQ>
- SFS 1988:950. *Kulturmiljölagen.* https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950#K1
- Svenska Akademiens ordbok (SAOL). *Kultur.* (tryckår 2021). <https://svenska.se/>

- Svenska FN-förbundet. (u.å). *FN:s fackorgan*. Hämtad 2023-03-30 från <https://fn.se/vi-gor/vi-utbildar-och-informerar/fn-info/fn-som-organisation/fn-systemet/fackorgan/>
- Svenska Unescorådet. (2020a, 4 juni). *Khazar Fatemi: ”Ju mer vi vet om vårt kulturarv desto bättre förstår vi både oss själva och andra.”* Hämtad 2023-03-30 från <https://unesco.se/khazar-fatemi-ju-mer-vi-vet-om-var-kulturarv-desto-bättre-forstar-vi-bade-oss-sjalva-och-andra/>
- Svenska Unescorådet. (u.å). *Immateriellt kulturarv*. Hämtad 2023-03-30 från <https://unesco.se/kultur/unescos-konvention-om-det-immateriella-kulturarvet/>
- Svenska Unescorådet. (2020b, 19 maj) *Pressmeddelande: Khazar Fatemi får 2020 års Svenska Unescopris*. Hämtad 2023-03-30 från <https://unesco.se/pressmeddelande-khazar-fatemi-far-2020-ars-svenska-unescopris/>
- Svenska Unescorådet. (1999). Unescos stadgar. *Svenska Unescorådets skriftserie* nr 1/1999 <https://unesco.se/?infomat=unescos-stadgar>
- Sveriges Internationella Överenskommelser. (2012). *Nr 31 Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet*. Utrikesdepartementet <https://www.regeringen.se/contentassets/b43083af89784a79941f672180f6ab4e/konvention-om-tryggande-av-det-immateriella-kulturarvet/>
- Torell, V. & Palmköld, A. (2020). Dwelling in crafts: Introduction A Call for Studies about Craft. *Journal of American Folklore* (vol.133) 131-141. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/dwelling-craft-introduction-call-studies-about/docview/2630327750/se-2>
- Undervisningsplan för rikets folkskolor*. 31 oktober 1919 (1919). Kungl. Maj:st Gustaf V etc. <http://hdl.handle.net/2077/51541>
- Undervisningsplan för rikets folkskolor*. (1955). Kungliga Skolöverstyrelsen. <http://hdl.handle.net/2077/56231>
- Unesco. (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-concerning-protection-world-cultural-and-natural-heritage>
- Unesco. (u.å. a). *Colombia bets on intangible cultural heritage for peacebuilding*. Hämtad 2023-03-30 från <https://ich.unesco.org/en/news/colombia-bets-on-intangible-cultural-heritage-for-peacebuilding-00307>
- Unesco. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- Unesco. (u.å. b). *Intangible cultural heritage as a basis for resilience, reconciliation and construction of peace environments in Colombia's post-agreements*. Hämtad 2023-03-30 från <https://ich.unesco.org/en/assistances/intangible-cultural-heritage-as-a-basis-for-resilience-reconciliation-and-construction-of-peace-environments-in-colombia-s-post-agreements-01522>